

Recenzje. Sprawozdania

Reviews. Reports

Michael S. Neiberg, *Taniec furii. Wybuch pierwszej wojny światowej oczami Europejczyków*, tłum. B. Gutkowska-Nowak, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, ss. 351

Zbliżająca się setna rocznica wybuchu Wielkiej Wojny prowokuje historyków do wielu refleksji na temat genezy, przebiegu, różnorodności i rozległości jej skutków, wśród polskich badaczy pojawia się nieuchronnie wątek polskiej niepodległości, historiografia francuska tylko w ostatnich tygodniach wzbogaciła się m.in. o serię niezwykle interesujących prac będących częściowo nowościami, częściowo wznowieniami prac nieco starszych poświęconych codzienności wojny, spojrzeniu na nią zwykłych ludzi oraz utrwaleniu jej w obrazach¹. Coraz bardziej refleksja nad wydarzeniami z lat 1914–1918 zdaje się oscylować w stronę obserwacji socjologicznych, mentalnych, dotyczących „małej historii” i dnia codziennego, odsuwając na drugi plan wydarzenia polityczne i militarne dość dobrze rozeznane i omówione w literaturze przedmiotu. Niezwykle interesującym wątkiem tych badań jest również refleksja nad ostatnimi miesiącami pokoju, ale oglądanymi nie przez pryzmat wydarzeń politycznych, a codzienności ludzi, których niedługo wojna miała dotknąć, intensywności toczącego się życia kulturalnego i towarzyskiego. W tym nurcie, choć nieco pośrednio, mieści się np. książka Piotra Szaroty *Wiedeń 1913*. Pozostaje w nim również praca Michaela S. Neiberga *Taniec furii. Wybuch pierwszej wojny światowej oczami Europejczyków*.

Pod tym niezwykle ambitnym tytułem kryje się próba nieco innego spojrzenia na wydarzenia poprzedzające wybuch I wojny światowej, nawiązująca do tezy, iż wszystkie wypadki z lata 1914 r. były absolutnie niespodziewane, a ludzie *belle époque* trwali w przeświadczeniu, że żyją w świecie spokojnym, niezmiennym, poddanym znanym i przewidywalnym zasadom, w którym nie ma miejsca na wojnę. Jest oczywiście miejsce na konflikty, większe lub mniejsze, na dyplomatyczne prze-

¹ J.-N. Jeanneney, J. Guéroul, *Jours de guerre (1914–1918): Les trésors des archives photographiques du journal „Excelsior”*, Arenes Editions, Paris 2013; Ch. Clark, *Les somnambules*, Flammarion, Paris 2013; J.-Y. Le Naour, *La Grande Guerre en archives colorisées*, Géo, Paris 2013; A. Prost, *La Grande Guerre expliquée en images*, Seuil, Paris 2013; J.-L. Beaucarnot, *Nos familles dans la grande guerre*, JC Lattès, Paris 2013. Polski czytelnik otrzymał również niezwykle interesującą pozycję wydaną 10 lat po premierze, książkę M. Artura *I wojna światowa. Świadczenie. Zapomniane głosy* (Warszawa 2013), napisaną na podstawie rozmów z uczestnikami I wojny światowej zgromadzonych w Imperial War Museum.

psychanki i kontredanse, ale żaden z nich nie zakończy się wybuchem europejskiej wojny, ponieważ czuwająca nad wszystkim dyplomacja do tego nie dopuści.

Nie jest to teza nowatorska, brak mentalnego przygotowania do wojny społeczeństw europejskich, przy jednoczesnym przeświadczeniu o błyskawicznym i ograniczonym charakterze i przebiegu wywołanego już konfliktu, znany jest historykom, jednak w książce M. S. Neibergera zyskał nową i interesującą zarówno bazę źródłową, jak i interpretację. Autor mianowicie odwołał się w swojej pracy do bogatego zbioru pamiętników, dzienników oraz korespondencji tzw. zwykłych ludzi, co pozwoliło mu na próbę stworzenia panoramy postaw i opinii osób niezajmujących oficjalnych stanowisk czy w inny sposób eksponowanego miejsca w strukturze społecznej. Imponujące zestawienie wykorzystanych źródeł pozwoliło na zaprezentowanie postaw szerokiej opinii publicznej, popatrzenia na wojnę z nowej – jak sam pisze – perspektywy (s. 12) oraz stworzenie zaskakującego niekiedy obrazu rzeczywistości społecznej i mentalnej. A choć problem ze zdefiniowaniem pojęcia „zwykli Europejczycy” jest z metodologicznego punktu widzenia trudny, to intuicyjnie można przyjąć za Autorem dobór źródeł za reprezentatywny dla tej grupy Europejczyków, którzy nie należeli do elit rządzących oraz społecznych, ale, z drugiej strony, stanowili grupę na tyle wykształconą i zainteresowaną tym, co dzieje się na świecie, żeby czytać i komentować najnowsze wydarzenia polityczne. Oczywiście baza źródłowa jest nierówna, jako że możemy odwołać się tylko do tego, co powstało, i tylko do tego, co przetrwało – ponieważ nie każdy pisał dzienniki czy pamiętniki i nie wszystkie z tych napisanych przetrwały czy dostępne są historykowi, podobnie jak korespondencja prywatna. Jest to jednak baza na tyle różnorodna i szeroka, że można uznać ją za reprezentatywną dla postaw i ocen znacznej części osób obserwujących na bieżąco wydarzenia latem 1914 r. Uzupełnia ją w sposób znaczący prasa, poprzez którą Autor również stara się śledzić nie tyle doniesienia polityczne i oficjalne, ile opinie i komentarze odzwierciedlające postawy szerszego grona czytelników.

Druga, mocno podkreślana przez Autora teza książki, to przeświadczenie, że poczucie przynależności narodowej, swego rodzaju nacjonalizmy, są przecenianą kategorią, wedle której następuje zwykle opis stosunku Europejczyków do wojny. Jak pisze we wstępie (s. 14–15), prowadzi to do zniekształcenia obrazu, ponieważ dużo większy wpływ na ich stosunek do wojny miały kwestie światopoglądowe i społeczne, fakt, czy byli „socjalistami, rolnikami, katolikami czy przedstawicielami klasy średniej”, a nie sprowadzenie wszystkiego do narodowych stereotypów.

Jednocześnie Autor stara się pokazać, jak pod wpływem wydarzeń wojennych zmieniała się diametralnie postawa większości Europejczyków, przechodząc od zdystansowanej niewiary w wojnę do zagorzałego w nią zaangażowania i przeświadczenia, że walczyć należy do końca, że wojna skończyć może się tylko albo całkowitym zwycięstwem, albo całkowitą klęską. Śmierć, zniszczenia, poczucie, że walczy się o przetrwanie własnego narodu, udział w wojnie totalnej, co było zupełnie nowym doświadczeniem, wszystko to sprawiło, że, wedle Neibergera, po pierwszych tygodniach wojny naprzeciw siebie stanęli przede wszystkim NIEMCY, FRANCUZI, AUSTRIACY czy ROSJANIE. Ten gwałtowny wzrost postaw nacjonalistycznych Autor definiuje przez pryzmat skutków, a nie przyczyn Wielkiej Wojny. I te wydarzenia oraz doświadczenia wojenne, a także wyrosła na nich nienawiść obarcza winą za powojenny militarizm, nacjonalizm, totalitaryzm i rasizm, które legły u źródeł następnego światowego konfliktu.

Konstrukcja książki jest czytelna i prosta, oddaje też dobrze zamysły Autora. Rozdział 1 (*Pomruk burzy w bezchmurny letni dzień*) poświęcony jest dniu 28 czerwca 1914 r., zamachowi na arcyksięcia Ferdynanda oraz echem tego wydarzenia, które pojawiły się w zarówno w prasie, jak i bardziej prywatnych relacjach. Rozdział 2 (*Geneza Sarajewa 1905–1914*) przenosi czytelnika w okres wcześniejszy, prezentujący wydarzenia, w których można dopatrywać się rzeczywistych i politycznych przyczyn konfliktu. Przedstawia też konsekwentnie stosunek do nich opinii publicznej ufającej europejskiej dyplomacji i niewierzącej w możliwość wybuchu wojny. Kolejne rozdziały (3 – *Austro-węgierskie ultimatum*; 4 – *Mimowolne staczenie się ku wojnie*; 5 – *Nadejście wielkiej burzy*; 6 –

Nasze rodziny będą ich ofiarami), prowadząc czytelnika przez chronologicznie ułożone wydarzenia z lipca i sierpnia 1914 r., na końcu których znajdowała się wojna, niezmiennie podkreślają obecność w wielu przytaczanych świadectwach pewność pokojowego lub arbitrażowego rozstrzygnięcia konfliktu pomiędzy Cesarstwem Austro-Węgierskim a Serbią bez wciągania w wojnę pozostałej części Europy. Na tym tle szczególnie interesujące wydają się rozdziały 7 – *Radykalizacja postaw* oraz 8 – *Złowrogi taniec furii*, doprowadzające rozważania Autora do końca 1914 r. i pokazujące, jak szybko w obliczu toczących się od początku sierpnia walk uległa ewolucji postawa znacznej części społeczeństw europejskich. Od niewiary w wojnę i pewności, że jest ona do uniknięcia dzięki działaniom dyplomatycznym (co wydawało się stanem nie tylko pewnym, ale też i pożądanym), po emocjonalne zaangażowanie się w konflikt i zaprzysięgłą obronę narodowych interesów i wartości, skoro już wojny nie dało się uniknąć i skoro stało się jasne, że nie jest ona konfliktem lokalnym, ograniczonym czasowo do kilku co najwyżej tygodni.

Różnorodna baza źródłowa, rzetelność jej analizy (choć niekiedy można odnieść wrażenie, że Autor zbyt uogólnia jednostkowe opinie), interesujące tezy badawcze, które bardzo skrupulatnie Autor stara się umocować w materiale źródłowym, wartka narracja, staranne wydanie opatrzone przypisami i indeksem (szkoda jedynie, iż wydawnictwo nie pokusiło się o zebranie osobno bibliografii, ponieważ poszukiwanie poszczególnych pozycji na ponad 40 stronach przypisów umieszczonych na końcu książki jest uciążliwe i nie zawsze w dodatku gwarantuje sukces) – wszystko to sprawia, że książka M. S. Neiberga jest jednym z bardziej interesujących opracowań na temat Wielkiej Wojny, które pojawiły się ostatnio. Jak każda publikacja nie jest może dziełem idealnym, ale bardziej niż krytyczne uwagi inspiruje pytania i zmusza do przemyśleń (np. czy Autor słusznie dezawuuje element narodowościowy, analizując sytuację przed czerwcem–sierpniem 1914 r.), co wydaje się najwyższym z możliwych autów pracy badawczej.

Małgorzata Nossowska
Instytut Historii UMCS, Lublin

***Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town* by Rogers Brubaker, Margit Feischmidt, Jon Fox and Liana Grancea. A critical review**

Cluj-Napoca is a city with a difficult history and traces of different cultures can be found in space of this city. “The city-treasure”, “the heart of Transylvania” and “Transylvania’s unofficial capital” – these are the most popular definitions of Cluj-Napoca. Hungarians living in Hungary usually consider this city to be the second most important center of Hungarian culture just after the capital. Romanians from Cluj-Napoca usually see it as the most beautiful and important city in Romania with the best university in the whole country. The urban space of contemporary Cluj-Napoca is full of symbols which a visitor considers to be important for the nationalities who live there. The city’s history is amazingly full of different nations, some of which lived there only for a short period of time, left their print on the city space and then almost disappeared (for example Saxons who actually built the medieval Cluj could be hardly found there today). If we address the 20th century’s history of this city, we will find out that after the Second World War the city was passed to Romania to which it belonged in the interwar period. Before the First and Second World Wars Cluj / Kolozsvár was mostly a Hungarian city, even though its beginnings were connected with the Roman Empire, and the Medieval town was built mostly by Saxons and most of the rural population of Transylvania

was Romanian. In this terms Cluj of the first half of the 20th century could be compared to Lviv in contemporary Ukraine and Vilnius in present-day Lithuania. The distinctive feature which makes Cluj-Napoca somewhat different from Lviv, Vilnius, Wrocław, Kaliningrad and other cities which changed their countries after the Second World War is the fact that most of the Hungarian population of Cluj remained in the city. Neither the evacuation of educational institutions and libraries which took place in post-war Lviv, nor the process of leaving the city by its pre-war inhabitants and taking their houses and apartments by the new "title nation" took place in Cluj in first years after the war. The Hungarian population remained in the city and the Romanian administration faced the issue of the city's romanisation after World War II. During the communist period of Romania's history the urban space of Cluj-Napoca changed considerably and the composition of the city's population changed as well. Those changes influenced to a large extent what happened with the city after the 1989 Romanian revolution. Gheorghe Funar who was elected the local mayor for several times in a row and held this position in the years 1992–2004 tried in all possible ways to underline the Romanian character of the city. The Funar period generated many heated discussions and public debates on public space of Cluj-Napoca perceived as a "battlefield of national memory", both Romanian and Hungarian. This was the time when Roger Brubaker came up with the idea for the book "Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town" and when his research team has started to work.

The book is divided into two main parts, first of which is devoted to the historical background of Cluj-Napoca and Transylvania, and the other presents the results of the field research conducted by Roger Brubaker's research team in Cluj-Napoca.

The first part of the book gives a historical overview of nationalism and nationhood in Transylvania. In the first part of the book, the history of Cluj-Napoca is presented in a broader context of Transylvanian history. The authors use a kind of induction in their narrative about national issues and nationalist politics in this part of the world. They open the first part of the book by sketching a broader image of the national question in Central and Eastern Europe. The authors argue that the national question in Central and Eastern Europe was posed differently than in any other parts of the world. According to the authors, national movements in Central Europe aspired "to overcome political fragmentation and to create larger political structures" that would rather correspond to "cultural nations". In Eastern Europe they were striving for creation of rather small, nation-sized political structures within the Empire¹. They start with the analysis of the national question in three main empires which existed on this territory – the Habsburg, the Ottoman and the Romanov. Each of them was understood as multinational, and the authors point out the main differences between them. First of all, the exceptional character of national movements in the Ottoman Empire. Later on, the authors narrow the analysis by focusing mainly on the Habsburg Empire and the issue of nationalism within the borders of the empire. They analyse the national policy of the Habsburg Empire and the development of the nationhood in this land in the course of time point out that one of the main features of the national movement there was the use of an idiom "historic rights"². The authors also notice that national claims within the Habsburg Empire became convincing earlier and spread larger than, for example, in the Romanov Empire³. At this point I would like to argue with the authors and to provide one example which brings evidence that the last statement is not entirely right. As Miroslav Hroch has noticed in his "The Small Nations of Europe", the Ukrainian national movement in Russian Empire in 19th century was much stronger and much better organised than the one in the Habsburg Empire⁴. The national self-consciousness of Ukrainians who lived in the Russian Empire

¹ R. Brubaker, *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton University Press, 2006, p. 30.

² *Ibid.*, s. 34.

³ *Ibidem*.

⁴ M. Hroch, *Male Narody Europy*, Ossolineum, Wrocław 2008.

was much stronger than those who lived in the Habsburg Empire. The latter ones became much more assimilated because of the lack of Ukrainian intellectual elite in this territory.

After drawing a broader image of national politics in the Habsburg Empire, the authors address the territory of Transylvania as the ethnic and cultural borderland. They analyse the issue of modern nationalism emergence in Transylvania and the revolution of 1848 in the Habsburg Empire. They address the issue of duality of the Austro-Hungarian monarchy during the late period of the Habsburg Empire's existence and the national issues in this state. Speaking about the period immediately after the Second World War and the national issues in this period, the authors of the book pay attention to the Soviet influence on the national policy. First of all, it was the policy that limited the ethno-national conflicts within the state⁵. The first years of the Soviet Union influence after the war are shown as a period when such national minorities as the Hungarians enjoyed relative freedom in terms of culture and education. During that time the network of Hungarian-language schools functioned in Transylvania (new schools were also opened) as well as the Hungarian University in Cluj. This situation has changed after the events of 1956 took place in Hungary. The national policy of communist Romania started to turn gradually towards national communism⁶.

The third level of national issue analysis, after the scale of a state and the scale of a region, in Rogers Brubaker's book concerns the case study of Kolozsvár – Cluj – Cluj-Napoca. The authors start the analysis of this city's case with a short overview of the city's history, its origins and development. In this historical overview, the authors draw the reader's attention to the fact that the history of Cluj differs depending on the nationality of the narrator. This significant difference in narratives depending on the author's political views as well as their nationality is indeed visible as far as the matter of a nation's importance in history of Cluj-Napoca is concerned. Then the period when the city became a field of Hungarian nationalistic policy is analysed. The main changes in the city space and in the city's intellectual life are presented in the light of a gradual Magyarisation of the city. In the center of the authors' interest are the Matthias Corvinus monument erection and the Memorandist Movement. Main focus of the city's Romanisation during the interwar period analysis lies in the issue of changing the national meaning of Matthias Corvinus statue and the attempt to create an alternative Romanian center of the city. The time of the World War II is presented as a period of the influx of Hungarian population to the city and Hungarian response to the city's Romanisation in the interwar period. Speaking about the early phase of the communist rule in Cluj, the authors draw the reader's attention to the fact that the regime followed the Soviet nationality policy. This meant that neither the Hungarian nor other "co-inhabiting nationalities" in Cluj were linguistically or culturally limited. It was the period of bilingualism. The authors give the example of Matthias Corvinus statue rearrangement after the war. This time the plaque underlining the Romanian origins of the king which had been placed on the statue during the interwar period was not placed back on the monument. The Hungarian plaque with the king's name was just replaced by the Latin equivalent⁷. The functioning of Hungarian University in Cluj in the after war period and its following merger with the Romanian University, according to the authors, reflects the political situation in Transylvania. As a significant event of the city's Romanisation the authors show the October 1974 celebration of the 1850th anniversary of Napoca's becoming a Roman *municipium*⁸. According to them, this event was the highest point of the nationalist discourse revival in Transylvania in the second half of the 20th century, which started already in the early 1960s. The period of 1960s – 1970s is shown as a time of dramatic changes in the city. The authors analyse the symbolic meaning of Mănăştur neighbourhood and the tension between the city's newcomers and those who have already lived in Cluj before the

⁵ R. Brubaker, *op. cit.*, s. 81.

⁶ *Ibid.*, s. 83.

⁷ *Ibid.*, s. 108.

⁸ *Ibid.*, s. 104.

new neighbourhoods started to be built and a large influx of new inhabitants from the neighbouring villages started to come to the city. The authors show the difference in perceiving the new city inhabitants by the Romanians and Hungarians, namely the “old Clujeni”. The Romanians interpreted the influx of new inhabitants “as the colonisation of the town by the countryside”, while the Hungarians saw the ethnic component of this process (the influx of Romanian villagers to a Hungarian town)⁹. The events of December 1989 are shown, for instance, as a moment of transethnic civic solidarity in the city. The period after 1989 is described as a time when ethnopolitical mobilisation of Cluj-Napoca’s society began, giving birth to the political confrontation of Hungarian and Romanian national parties. The authors compare the process of schools separation on the principle of ethnic criteria in Cluj and in Târgu-Mureş, and then argue that in the case of Cluj the conflict had a much smaller scale because of the fact that the city started to be Romanised much earlier than Târgu-Mureş. The period of Gheorghe Funar’s administration is described in the book as the new phase of nationalist contention in Cluj. Funar’s policy in relation to the city center redecoration and his attempts to change the meaning of the Matthias Corvinus monument, including the space that surrounds it, as well as to create a new symbolic center of the city around the Orthodox cathedral are presented.

Among the strong sides of the first part of the book I would like to note the fact that the history of Cluj is presented in the wider context of the region and the state, accompanied with such a strong side as giving the broader context which helps to understand the city’s peculiarity. However, the choice of this approach creates certain limitations. First of all, I mean the limitation of space of the book which is devoted to Cluj city landscape. The fact that significant part of the book is devoted to the characteristics of a broader historical context, leaves too little space for the analysis of urban landscape functioning. That is why such an important issue as the public space of the main city’s square before its rearrangement and the Matthias Corvinus monument placement were settled by Austrian imperial remain unnoticed by the authors. This square used to fulfill the functions of the city’s market place until the 1831 when the Carolina monument commemorating the Emperor’s family visit in Cluj in 1817 was placed. This monument, Austrian and imperial in its character, has changed the meaning and the function of the main city square which started with Carolina obelisk placement, became a public space of the city. The main square’s rearrangement at the end of the 19th century and the placement of the Matthias Corvinus monument was, thus, only the process of changing the national meaning, while the square’s function itself did not change significantly. Another important detail that remained unnoticed by the authors (most probably because of limited space the book devoted to Cluj-Napoca’s urban landscape) is connected to the symbolical meaning of the Mănăştur neighbourhood. The authors present only one reason for this neighbourhood’s poor image in the Cluj city dwellers’ consciousness – the fact that most of the neighbourhood’s inhabitants were newcomers from the villages surrounding Cluj. The other side of this neighbourhood’s functioning in the city inhabitants’ mass consciousness is connected with the slogan “The democracy ends here, and here begins Mănăştur” (“Până aici democrație, de aici Mănăştur”) which appeared just after the war when Mănăştur was not a part of Cluj¹⁰ yet. This slogan was originally connected with the Hungarian-Romanian confrontation and later on it was interpreted in different ways (the city legend has it that it was a phrase said by Romanian workers from Mănăştur village in 1946 to a group of Hungarians who were dressed in the Hungarian army uniforms and were singing some horthyst songs – while being asked to stop singing this kind of songs, they answered that they are in a democratic country, and the phrase which later became a slogan was the answer of the Romanian workers from Mănăştur). Before becoming a part of Cluj, Mănăştur was a village with mostly Romanian population. The majority of them worked in the city.

⁹ *Ibid.*, s. 115.

¹⁰ C. Musată, *Amintiri pentau Mileniul III*, Cluj-Napoca 2000, s. 75.

The second part of the book presents the analysis of everyday ethnicity functioning in the lives of ordinary Cluj-Napoca city dwellers. This part opens with several portraits and interviews. Then the analysis of such sides of everyday life as the use of language, functioning of institutions and politics, as well as day-to-day interactions on the individual level between Romanians and Hungarians are presented. The conclusion to which the authors come is that most of the time ethnicity is not the most relevant category in the everyday life of Cluj citizens.

The second part of the book is a brilliant example of the ethnical and national issues' analysis "from below". This analysis shows that, besides the fact that ethnicity does not matter in most of everyday situations, there are certain categories in which ethnicity matters and they are marked. First off all, there are such categories as the use of language (above of all the use of language for children in mixed marriages), institutional affiliation (the choice of religion and schools) and politics.

The book as a whole, especially the second part of it (which provides the reader with the view from the other side than political construction of ethnicity), in particular responds to several tensions in culture and confronts the view "from below" (from an individual perspective) with the view "from above" (from a political and ideological perspectives).

First of all, these tensions are illustrated within the example of the analysis of the public space around Matthias Corvinus monument and the series of its rearrangements by the city administrations of different political views and national belongings. Each attempt to rearrange this monument and the space around it had not only semiotic meaning but was also the attempt at rethinking the historical memory around this place and Matthias Corvinus figure (for example by placing "historically correct" plaque on it). However, each attempt at historical memory rethinking was limited by the target group's frames of credibility. The authors show how the authorities tried to change the meaning of this place and its functioning in the people's consciousness. On the other hand, the authors indicate the fact that until now the meaning of this place in the consciousness of Cluj citizens has not changed and has not assumed the meaning connected with Romanian history: the Romanians who live in Cluj do not refer to the main square as "the Union square" (the name of the square where Matthias Corvinus statue is placed obtained in honour of the Union of Transylvania with Romania in 1918). Everybody calls it the "Matei Corvin square" while Hungarians refer to this place just as the "main square" (Brubaker, 2006). This Brubaker's observation was confirmed with my own field research observations gathered at my stays in Cluj-Napoca in the last 4 years.

The composition of two parts of the book, each of which presents different perspective, presents a perfect example of using such important cultural opposition as public/collective versus individual levels. Culture as a dimension of social life is studied from the public, external perspective in the first part of the book. The issues of ethnicity and nationality are studied from the historical and political perspective. This part of the book gives a vision of Cluj-Napoca as a complex city with difficult history and contemporary situation of the Hungarian-Romanian nationalistic confrontation. The second part of the book presents the view from the individual level of ordinary people who live in the city. This part shows that the situation in the city is actually different from what can be seen from the official level. Both the Hungarian and the Romanian population did not take the politics of the nationalist mayor seriously and were critical towards both Hungarian and Romanian political parties.

Yulia Oreshina
Instytut Historii UMCS, Lublin

Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Besarabia. Problem narodowy – Międzynarodowe implikacje”, Kiszyniów–Jassy, 14–16 maja 2012 r.

W dniach 14–15 maja 2012 r. w Kiszyniowie (Mołdawia) oraz 16 maja 2012 r. w Jassach (Rumunia) odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona miejscu Besarabii – w setną rocznicę włączenia tego terytorium do Rosji.

Organizatorami konferencji były Instytuty: Historii, Państwa i Prawa Mołdawskiej Akademii Nauk i Historii „A.D. Xenopola” – filia Rumuńskiej Akademii w Jassach, oraz Rumuński Instytut Kultury „Mihai Eminescu” w Kiszyniowie. Obok członków obu Akademii, którzy stanowili komitet honorowy, w Komitecie organizacyjnym konferencji znaleźli się dyrektorzy Instytutów: z Kiszyniowa – Gh. Cojocaru, z Jass – Gh. Cliveti, a także Petru Guran, dyrektor Rumuńskiego Instytutu Kultury, oraz Silvia Corlăteanu-Granciuc, Ruslana Grosu i Bogdan A. Ceobanu.

W tym gigantycznym przedsięwzięciu udział wzięło 87 referentów: z Mołdawii i z Rumunii po 35 osób, na pozostałą siedemnastkę złożyli się badacze z Rosji (6), Litwy (3), Włoch (2), Austrii, Łotwy, Finlandii, Polski, Turcji, Ukrainy (po jednej osobie). Podczas sesji plenarnych i w grupach tematycznych naukowcy, którzy przybyli z różnych państw Europy, rozważali z dużym znanstwem m.in. skutki postanowień rosyjsko-tureckich po kolejnej już wojnie z lat 1806–1812 dla księstw Mołdawii i Wołoszczyzny. Zawarty w Bukareszcie pokój miał uwolnić armię rosyjską, by mogła wrócić do Europy Centralnej, ale także zapewnić jej kolejne zdobycze nad Morzem Czarnym. Tym razem w pertraktacjach Rosja zyskała granicę z Turcją na rzece Prut, a to spowodowało, że Besarabia stała się częścią Cesarstwa Rosyjskiego. Był to punkt zwrotny w dziejach Besarabii, która w XIX w., ale także w wieku XX stała się terytorium spornym najpierw między Turcją (w tym Księstwami Naddunajskimi) a Rosją; potem z końcem I wojny Besarabia stała się integralną częścią królestwa Rumunii, by podczas II wojny w latach 1940–1941 wrócić w granice Rosji Radzieckiej, a z kolei po wypowiedzeniu przez Niemcy hitlerowskie wojny Rosji Radzieckiej część Mołdawii wróciła w granice Rumunii, by po zakończeniu wojny znaleźć się w granicach ZSRR jako Mołdawska Socjalistyczna Republika Radziecka, która w 1991 r. ogłosiła swą niepodległość. Losy tego niewielkiego terytorium były więc burzliwe.

Historycy z różnych ośrodków naukowych wiele uwagi poświęcili znaczeniu pokoju rosyjsko-tureckiego z 1812 r. w tej części Europy. Wybitny rumuński metodolog i historyk historiografii A. Zub nakreślił historiograficzną „podróż” po Besarabii¹, a E. Kudreyavtseva z Rosyjskiej Akademii Nauk zwróciła uwagę na wzmocnienie pozycji Rosji na Bałkanach po 1812 r., podczas gdy F. İyiyol z uniwersytetu w Stambule nakreślił położenie Turcji przed i po podpisaniu pokoju bukareszteńskiego². Uzupełnieniem tych dwóch wystąpień był referat K. Scharra z uniwersytetu w Innsbrucku poświęcony uwadze, z jaką dwór austriacki śledził postępy Rosji w zdobywaniu wpływów na Bałkanach, sam przecież równie mocno zainteresowany rozbudową własnych wpływów w tym rejonie³. Wszyscy referenci byli w zasadzie zgodni, iż 1812 r. wzmocnił aktywność Rosji w tej części kontynentu europejskiego.

Wydarzenia 1812 r. zostały przedstawione także przez historyków mołdawskich i rumuńskich. O zmianach w administracji mołdawskiej podczas rosyjskiej okupacji mówił A. Agachi z Mołdawskiej Akademii Nauk⁴, o wpływie aneksji na położenie miejscowej ludności w latach 1812–1828

¹ A. Zub, *Historiographical Journey*, [w:] *Basarabia 1812. Problemă națională, implicații internaționale*, Chișinău 14–15 mai 2012, Iași 16 mai 2012, s. 26.

² E. Kudreyavtseva, *Peace of Bucharest of 1812: Russia's breakthrough to the Balkans*, *ibidem*; F. İyiyol, *Before and after the 1812 Treaty of Bucharest from the perspective of the Ottoman state*, *ibidem*.

³ F. İyiyol, *Before and after the 1812 Treaty of Bucharest from the perspective of the Ottoman state*, *ibidem*.

⁴ A. Agachi, *The Administrative Reorganisation of Moldova under the Russian Military Occupation of 1806–1812*, *ibidem*.

– V. Tomuleț z uniwersytetu w Kiszyniowie⁵, zaś I. Șarov z tej samej uczelni przedstawił ów problem w rosyjskiej oraz sowieckiej historiografii⁶. Zagadnienia związane z włączeniem Besarabii do Rosji znalazły, rzecz jasna, swoje miejsce w wystąpieniach rosyjskich historyków. Warto zwrócić uwagę na wystąpienie E. Kudreyavtsevy z Rosyjskiej Akademii Nauk o „wejściu” Rosji na Bałkany⁷ czy też znawcy dziejów Rumunii, także z Rosyjskiej Akademii Nauk, V. Grosula, który przedstawił kwestię autonomii Besarabii w Cesarstwie Rosyjskim⁸. Kolejne kryzysy wschodnie, m.in. wojna krymska (1853–1856) czy następna z lat 1877–1878, dały podstawę do interesujących analiz C. Ardeleanu z Uniwersytetu w Gałaczu, D. Vitcu z Instytutu Historii „A. D. Xenopola” w Jassach czy V. Vărateca z Rumuńskiej Akademii⁹. Referenci naszkicowali położenie Besarabii od konferencji pokojowej w Paryżu (1856) po konferencję w Berlinie (1878), zwracając uwagę nie tylko na zmianę położenia politycznego Besarabii, ale także (Văratec) na ewolucję polityki państwa rumuńskiego wobec Besarabii.

Wiele interesujących informacji zebrali i przedstawili słuchaczom historycy o dziejach Besarabii w XX w. Te rozważania zaprezentowano zarówno w Kiszyniowie, jak i w Jassach. I chociaż dominowały czasy obu wojen światowych, to nierzadko odnoszono się do lat wcześniejszych. Jeszcze w Kiszyniowie podjęto problematykę położenia miejscowej ludności w latach Wielkiego Głodu 1931–1933 r.¹⁰, o zmaganiach Mołdawian lat wojny niezwykle interesująco mówił A. Basciani z Rzymu¹¹. I chociaż podczas obrad w Jassach powrócono do problematyki XVIII–XIX stulecia podczas warsztatów z historii nowożytnej¹², to dużym zainteresowaniem słuchaczy cieszyły się warsztaty z historii najnowszej, i to tutaj dochodziło do ostrych dyskusji pomiędzy historykami. Historycy mołdawscy zwrócili uwagę m.in. na kulturalne i narodowe elementy emancypacji Besarabii podczas rewolucji 1917 r., a także na zmiany cywilizacyjne na tym terenie w latach międzywojennych i na jej położenie podczas II wojny światowej¹³.

Podczas trzech dni intensywnych obrad, dyskusji, a także rozmów podkreślano znaczenie tego państwa „wciśniętego” dziś pomiędzy Rumunią a Ukrainą, onegdaj zaś będącego terytorium spornym między dwoma wielkimi adwersarzami – Rosją i Turcją. W miarę jak pozycja Turcji w XIX w. słabła, Rosja starała się poprzez aneksje umocnić swoją pozycję nad zachodnim brzegiem Morza Czarnego, aby mieć wpływ zarówno na handel (ujście Dunaju niedaleko), jak i stanowić przeciwagę dla rosnącego w Austrii, a potem w Austro-Węgrzech, zainteresowania państwami bałkańskimi.

Małgorzata J. Willaume
Instytut Historii UMCS, Lublin

⁵ V. Tomuleț, *The Impact of the Annexation of Bessarabia by the Russian Empire: Protests and claims by the local population (1812–1828)*, *ibidem*.

⁶ I. Șarov, *The Annexation of Bessarabia within Russian and Soviet Historiography: Continuity and discontinuity*, *ibidem*.

⁷ E. Kudreyavtseva, *Peace of Bucharest of 1812... 2*.

⁸ V. Grosul, *The Genesis of Bessarabian Autonomy within the Russian Empire*, *ibidem*.

⁹ C. Ardeleanu, *The End of the Crimean War and the Bessarabian Problem, 1856*; D. Vitcu, *The Tribulations of the Bessarabia People due the “Retrosession” of a Temporary Territorial Recovery: Southern Bessarabia (1878)*; V. Văratec, *Romanian Modernization Policies in Meridional Bessarabia 1857–1878*, *ibidem*.

¹⁰ S. Kulchytskyi, *The Famine of 1931–1933 in the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic*, *ibidem*.

¹¹ A. Basciani, *Annus Horribilis, 1940–1941: Bessarabia between forced sovietization and the reversion to Romania*, *ibidem*.

¹² Mówiono m.in. o konsekwencjach politycznych, społecznych i religijnych zmian zachodzących w Besarabii, zob. V. Ciobanu, *Bessarabia within the Russian Military System*; V. Pasat, *The Intellectual Elite of Bessarabia czy Gh. Cliveti, The annexation of Bessarabia by Russia and „the silence of Europe”*.

¹³ Zob. Gh. Palade, *Cultural and National Emancipation Movement in Bessarabia (1917)*; M. Tarita, *The Problem of the Classical Writers in the Moldavian Soviet Socialist Republic during the Post-war Years*; M. Țăranu, *Means of Organization of Soviet Information Campaigns regarding Situation in Romania (1940–1941)*; P. Moraru, *Aspects of Bessarabian Political life during Antonescu’s Regime*.